

บทบาทของวรรณกรรมอีสานต่อฮีต 12

Roles of Isan literature in Heet-sipsong Traditions

สถิตย์ ภาคมฤค¹

Satit Pakmaluk

Abstract

The objective of this article is to explore the roles of Isan literature in Heet-sipsong traditions through analyzing literature of the Northeastern part or Isan of Thailand in terms of the roles Isan literature plays in Heet-sipsong traditions or traditions taking place throughout the twelve months of the year. The study found that the roles of literature are describing origins of the traditions; being a tool for training on social norms and regulations, and providing social outlets. The roles are expressed in identities of rituals with authority over other series of knowledge in the traditions, and they are part of the traditions. Therefore, Isan literature plays important roles in cultural value.

Keywords: Roles of Isan literature, Heet-sipsong, Isan literature

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของวรรณกรรมอีสานที่มีต่อฮีต 12 ของชาวอีสาน ด้วยวิธีการวิเคราะห์วรรณกรรมในประเด็นบทบาทของวรรณกรรม

¹อาจารย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

Lecturer, Faculty of Education, Sakon Nakhon Rajabhat University

อีสานที่มีต่อฮิต 12 ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมอีสานมีบทบาทต่อฮิต 12 ในลักษณะที่เป็นการอธิบายการกำเนิด การอบรมระเบียบสังคม และการหาทางออก ให้แก่สังคม โดยบทบาทที่แสดงออกนี้มีทั้งบทบาทหลักที่แสดงถึงการแสดงตัวตนที่มีอำนาจเหนือชุดความรู้อื่นในประเพณีและยังมีผลต่อการสร้างสิ่งประกอบของประเพณี จึงทำให้วรรณกรรมอีสานมีบทบาทสำคัญที่ให้คุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยิ่ง

คำสำคัญ: บทบาทวรรณกรรมอีสาน วรรณกรรมอีสาน ฮิต 12

บทนำ

วรรณกรรมอีสาน ถูกสร้างขึ้นจากความคิดอันเกิดจากการเฝ้ามองการหมุนผ่านของสังคม วัฒนธรรมของชาวอีสานซึ่งได้สะท้อนเป็นวรรณกรรมอีสานหลากหลายแง่มุมอย่างไม่รู้จบและยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมอีสานมีความเป็น “พลวัต” ที่ปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา นี่อาจเป็นเพราะเงื่อนไขจากกาลเวลา สภาพสังคม การเมืองการปกครอง หรืออิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นเป็นปัจจัย ทำให้เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนโดยมีคนเล่าเรื่องและคนฟัง จึงทำให้กลายเป็นวรรณกรรมที่มีชีวิตและดำเนินวิถีแห่งตนคู่ขนานไปกับโลกแห่งความเป็นจริงเรื่อยมา

วรรณกรรมอีสานจำแนกได้หลายประเภท อาทิ วรรณกรรมชาดก วรรณกรรมพื้นบ้าน ตำนาน ฯลฯ วรรณกรรมแต่ละประเภทจะทำหน้าที่ต่างกันและบางครั้งก็มีการบูรณาการในการ ใช้งานร่วมกันได้ เพราะวรรณกรรมอีสานเป็นภูมิปัญญาสำคัญที่สะท้อนความสามารถในการสร้างสรรค์ทางภาษาของชาวอีสาน (กฤษฎา ศรีธรรมา, 2552, น. 81-86) การสร้างสรรค์วรรณกรรมอีสานมีหน้าที่ต่อสังคมหลายประการ ประการสำคัญอย่างหนึ่งคือบทบาทที่มีต่อฮิต 12 ของอีสาน บทบาทเหล่านี้ช่วยให้เห็นถึงความสำคัญของการดำรงอยู่และการขับเคลื่อนฮิต 12 ของชาวอีสานที่มีสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (2542, น. 5372-5382) ได้กล่าวถึง “ฮีต 12” ว่าหมายถึง ประเพณี พิธีกรรมที่ดีที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมาโดยมีการทำเป็นประจำเดือนทั้ง 12 เดือน ในหนึ่งรอบปี คือ บุญเข้ากรรม (ปริวาสกรรม) บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญผะเหวด บุญสงฆ์ (สงกรานต์) บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน โดยฮีต 12 เดือนนี้จะถูกเรียกว่า “บุญ” เพื่อต้องการสร้างเสริมในการให้ความร่วมมือประกอบประเพณีพิธีกรรมร่วมกันของคนในสังคม คำว่า “ฮีต” มาจากคำว่า จาริต ประเพณี ในที่นี้หมายถึง ประเพณีทั้ง 12 เดือนของชาวอีสาน

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า ฮีต 12 ของอีสานนั้นมีบางประเพณีที่อาศัย วรรณกรรมเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญและมีวรรณกรรมอีสานบางเรื่องช่วยอธิบาย ส่วนประกอบของประเพณีเหล่านั้นซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อ ประเพณีในอีสาน อาทิ บุญผะเหวด เป็นฮีตที่มีลักษณะพิธีกรรมที่ประกอบสร้างเพื่อให้ การ “เล่าเรื่อง” ของพระเวสสันดรชาดก มีน้ำหนักและมีคนฟัง หรือบุญบั้งไฟเป็นฮีตที่ เกิดจากความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากข้อตกลงของ พญาคางคกและแฉกในวรรณกรรม อีสาน เรื่อง พญาคันคาก เป็นต้น

บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอมุมมองบทบาทของวรรณกรรมอีสาน ต่อฮีต 12 ในฐานะที่เป็นปัจจัยหลักและมีอิทธิพลต่อการเกิดและการดำเนินของฮีต 12 ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจบทบาทของวรรณกรรมที่มีผลกระทบโดยตรงต่อสังคมและ วัฒนธรรมอีสาน โดยมีฮีต 12 เป็นพื้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเผยแพร่และสืบทอด วรรณกรรมในสังคมของชาวอีสานอย่างต่อเนื่องต่อไป

ลักษณะวรรณกรรมอีสานในฮีต 12

ฮีต 12 หรือประเพณี 12 เดือน ของชาวอีสานมีสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ในแต่ละประเพณีล้วนมีลักษณะและความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมอีสานมากมาย

ต่างกัน จากการศึกษาประเพณีทั้ง 12 เดือนของชาวอีสาน พบว่ามีจำนวน 5 ประเพณี ได้แก่ ประเพณีบุญข้าวจี ประเพณีบุญผะเหวด ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบุญข้าวประดับดินและประเพณีบุญข้าวสาก ใน 3 ลักษณะคือ 1) อุปลยานจากพุทธประวัติ 2) นิทานชาดก และ 3) นิทานพื้นบ้าน โดยมีเรื่องย่อ ดังนี้

1. อุปลยานจากพุทธประวัติ อุปลยาน คือ ส่วนประกอบหรือส่วนขยายเรื่อง ในที่นี้หมายถึง นิทานหรือเรื่องเล่าที่อ้างว่าขยายความมาจากพระธรรมบทของพระพุทธเจ้าซึ่งเกิดเหตุการณ์เหล่านั้นขึ้นในขณะที่ยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในอดีต 12 พบว่ามีอุปลยานปรากฏใน 3 ประเพณี คือ บุญข้าวจี บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก ดังจะขยายความต่อไปนี้

ประเพณีบุญข้าวจี เป็นประเพณีเดือน 3 ของชาวอีสานที่เล่าเรื่องราวว่าสืบเนื่องมาจากพระธรรมในพระไตรปิฎก มีเนื้อเรื่องดังนี้ (พระมหาปริชา ปริญาโณ, 2495, น. 62)

“กาลครั้งหนึ่งมีนางปุณณ ทาสีได้ทำขนมแบ่งจีถวายแด่พระพุทธเจ้าและพระอานนท์ นางคิดว่าเมื่อพระองค์รับแล้วคงจะไม่ฉันเพราะอาหารของนางเป็นอาหารที่ไม่ประณีตคงจะโยนให้กาและสุนัขกินเสีย เมื่อพระองค์ทรงทราบวาระจิตของนางปุณณทาสีแล้วจึงรับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดอาสนะลง ทรงประทับนั่งฉันขนมแบ่งจี ณ ที่นั้น พอนางปุณณทาสีได้เห็นก็เกิดความปิติยินดีสุดกำลัง พระองค์ทรงแสดงพระธรรมให้ฟังจนนางได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นอริยบุคคลเพราะข้าวจีเป็นมูลเหตุสำคัญ”

ประเพณีบุญข้าวประดับดิน เป็นประเพณีเดือน 9 ของชาวอีสาน กำหนดจัดประเพณี ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 มีเนื้อเรื่องดังนี้ (สวิง บุญเจิม, 2549, น. 652-653)

“ในพระธรรมบทกล่าวว่าญาติของพระเจ้าพิมพิสารกินของสงฆ์ ครั้นตายไปแล้วไปเกิดในนรก เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่ พระพุทธเจ้าแล้วมิได้อุทิศบุญให้แก่ญาติที่ตายไปตกกลางคืนพวก ญาติที่ตายไปมาแสดงตัวเปล่งเสียงร้องแสดงความหิวโหยอย่างน่า กลัวให้ได้ยินใกล้พระราชนิเวศน์เสียงโหยหวนเป็นที่น่ากลัวยิ่งนัก พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับเสียงนั้นแล้วตกพระทัยกลัว พอตื่น พระบรมมหาราชวังได้เสด็จไปทูลถามพระบรมศาสดาที่เวฬุวัน ครั้นทราบ มูลเหตุแล้ว พระเจ้าพิมพิสารจึงได้ถวายทานอีกแล้วอุทิศส่วนกุศล ไปให้พวกญาติที่ตายไปจึงได้รับส่วนกุศลไม่ปรากฏกายและส่งเสียง ร้องที่น่ากลัวอีกต่อไป”

บุญข้าวสาก เป็นประเพณีเดือน 10 ของชาวอีสาน กำหนดประเพณีในวัน ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 มีเนื้อเรื่องดังนี้ (พระมหาปริชา ปริญาโณ, 2495, น. 135)

“มีชายหนุ่มผู้หนึ่งพ่อตายเหลือแต่แม่ เขาได้แต่งงานกับหญิงสาวที่ แม่หามาให้แต่ไม่มีบุตรสืบสกุล ต่อมาแม่จึงหาหญิงสาวมาแต่งงาน เพิ่มให้อีกแล้วนางก็ตั้งครรภ์ เมียหลวงมีความริษยาเมียน้อยเพราะ นางตั้งครรภ์ส่วนตนไม่สามารถตั้งครรภ์ได้จึงได้หาอุบายที่จะฆ่า เมียน้อย นางจึงบอกว่า ‘หากเจ้าตั้งครรภ์จงบอกแก่ข้า’ เมื่อเมียน้อยตั้งครรภ์ก็บอกกล่าวแก่เมียหลวง นางก็เอายาให้กินจนแท้งลูก และเมื่อเมียน้อยตั้งครรภ์อีกก็บอกเมียหลวงแล้วนางก็ทำเช่นเดิม ในครั้งที่สามเมื่อเมียน้อยตั้งครรภ์อีกก็ไม่บอกเมียหลวงแล้ว หลบหนีไปอาศัยบ้านญาติจนท้องแก่จนคลอดเมียหลวงทราบ

ความและตามไปพบแล้วบังคับให้กินยาจนลูกในท้องนอนขวางใน
ท้องจนเมียน้อยหายใจไม่ออกและตายในที่สุดก่อนตายนางผูกเวร
ต่อเมียหลวงว่าขอให้นางไปเกิดเป็นยักษ์ฉนิได้เคียงกินเมียหลวง
และลูก ฝ่ายเมียหลวงเมื่อสามีทราบเรื่องจึงฆ่าตัวตายเสียตามกัน
ด้าน เมียน้อยเมื่อตายแล้วกลับชาติไปเกิดเป็นแมว ข้างเมียหลวง
ไปเกิดเป็นไก่ในเรือนเดียวกันพอไก่ออกไข่แมวก็กินไข่หมดไปถึง
สองครั้ง ครั้งที่สามกินทั้งไข่ทั้งแม่ไก่ ก่อนตายแม่ไก่ได้ผูกเวรต่อ
แมวว่าให้ไปเกิดเป็นเสือเหลืองให้แมวเกิดเป็นนางเนื้อ ในชาติ
ต่อมาแม่ไก่ก็เกิดเป็นเสือเหลืองและแมวก็กเกิดเป็นนางเนื้อ เมื่อนาง
เนื้อตกถูกเสือเหลืองก็กินลูกถึงสองครั้ง ในครั้งที่สามเสือเหลืองกิน
นางเนื้อและลูก ก่อนนางเนื้อจะตายได้ผูกเวรเสือเหลืองว่าให้ตน
เกิดเป็นนางยักษ์ฉนิให้เสือเหลืองเกิดเป็นมนุษย์ ในชาติต่อมานาง
เนื้อเกิดเป็นนางยักษ์ฉนิ เสือเหลืองเกิดเป็นกุลธิดาในเมืองสาวตลิ่ง
ครั้นเติบโตได้แต่งงานกับชายคนหนึ่งเมื่อนางตั้งครรภ์และคลอดลูก
นางยักษ์ฉนิได้แปลงตัวไปเยี่ยมแล้วกินลูกของนางเสียถึงสองครั้ง
พอครั้งที่สามได้หนีไปบ้านผัวนางยักษ์ฉนิก็ตามไป ทั้งคู่จึงอุ้มลูกวิ่ง
เข้าไปในวัดพระเชตะวันมหาวิหารซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระ
ธรรมเทศนาอยู่นั้น นางได้นำบุตรของตนถวายแด่พระพุทธเจ้า
ส่วนนางยักษ์ฉนิไม่สามารถเข้าในวัดพระเชตะวันมหาวิหารได้เพราะ
มีเทวดากันไว้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้นางยักษ์ฉนิเข้ามาได้แล้วบรม
สั่งสอนให้ละความพยาบาทเสียแล้วตรัสสั่งให้นางกุลธิดานำนาง
ยักษ์ไปเลี้ยงดู นางกุลธิดาก็ให้นางยักษ์ฉนิอาศัยอยู่ชายคาครก
กระเบื้องข้าง แอ่งน้ำข้าง ห้องครัวข้าง ฯลฯ นางยักษ์ฉนิไม่พอใจ
นางกุลธิดาจึงให้อยู่กระท่อม พุ่่นานนางยักษ์จึงพอใจ นางยักษ์ฉนิ

ตอนนี้มีอำนาจรู้ฟ้าฝนดีจึงได้บอกนางกุลธิดาจนนางสามารถทำไร่นาได้ผลผลิตดี ครั้นชาวบ้านทราบความจริงจึงพากันมาขอพึ่งเกณฑ์ฟ้าฝนด้วยจนสามารถทำไร่นาที่อุดมสมบูรณ์เหมือนนางกุลธิดาได้จึงพากันเอาข้าวปลาอาหารมาให้นางยักขิณีกินมากมาย นางจึงเอาอาหารไปถวายสลาภภักตพระสงฆ์วันละแปดรูปเพราะนางไม่สามารถบริโภคหมดจึงกลายเป็นบุญข้าวสลาภหรือบุญข้าวสากในกาลต่อมา”

2. นิทานชาดก ในอิต 12 ของอีสาน อิตที่ 4 หรือประเพณีเดือนสี่คือ บุญผะเหวด ซึ่งเป็นความเชื่อสืบเนื่องจากการนมัสการพระจุลลามาณีสวรรค์ของพระมาลัยจนทราบมูลเหตุสำคัญของการที่มนุษย์จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยพระพุทธเจ้านั้นคือต้องฟังเรื่อง เวสสันดรชาดกให้จบภายในหนึ่งวัน เวสสันดรเป็นชาดกในทศชาติชาดกเป็นพระชาติสุดท้ายที่บำเพ็ญทานบารมี มีเนื้อเรื่องดังนี้ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, 2542, น. 3033-3042)

“พระเวสสันดร เป็นโอรสของพระเจ้าสุทนต์กับพระนางผุสดี แคว้นสปี เมื่อพระชนมายุ 16 ชันษา ได้อภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี มีพระโอรสและพระธิดา คือ ชาลีและกัณหา และสร้างโรงงานไว้บริจจาคคนยากจน ครั้นต่อมาได้บริจจาคช้างปัจจัยนาคนให้แก่แคว้นกาลิงคะ ชาวเมืองสปีเกิดไม่พอใจเป็นอย่างมากจึงพร้อมใจกันกราบพูลพระเจ้าสุทนต์ให้เนรเทศออกจากเมืองซึ่งพระเวสสันดรเองก็ยอมรับมตินั้น แต่ก่อนจากไปนั้นได้พูลขอบริจจาคทานครั้งยิ่งใหญ่เรียกว่า ‘สัตตสตกมหาทาน’ คือให้ของอย่างละ 700 เป็นทาน มีช้าง ม้า วัวนม รถ นารี ทาสชาย ทาสหญิงผ้า

อาภรณ์ แล้วเสด็จออกจากเมืองพร้อมกับพระนางมัทรี กัณหาและ
ชาลี ไปจนถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์จากนั้นจึงออกบวชเป็น
ฤๅษี ต่อมาพราหมณ์เฒ่าชุก มาทูลขอชาลีกับกัณหาที่ทรงมอบให้
และมอบพระนางมัทรีให้แก่พราหมณ์เฒ่า(พระอินทร์จำแลง)แล้ว
พราหมณ์ก็ถวายเป็นภรรยา กล่าวถึงฝ่ายชุกพาสองกุมารออกจากป่าแล้ว
เกิดหลงทางไปจนถึงเมืองสีพี พระเจ้าสัญชัยและพระนางผุสดี
ทราบเข้าจึงได้นำเอาทรัพย์สินไถ่ตัวหลานทั้งสองไว้ แล้วเสด็จไป
รับพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีกลับมายังแคว้นสีพี แล้วอยู่กัน
อย่างมีความสุขสืบไป”

3. นิทานพื้นบ้าน ฮิตที่ 6 ของอีสานโน คือ บุญบังไฟ เป็นเรื่องราวที่ถือ
กำเนิดมาจากวรรณกรรมอีสานเรื่อง พญาคันคาก โดยมีเรื่องราวดังนี้ (สุขฤดี
เอี่ยมบุตรลบ, 2532, น. 61-62)

“พญาเอกราช กษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในชมพูทวีป มีมเหสีชื่อนางสีดา
พระโอรสได้ลงมาสร้างบุญโดยถือกำเนิดในครรภ์นางสีดา ประสูติ
ออกมาเป็นคางคกมีผิวเหลืองดังทอง เมื่ออายุ 21 ปี คิดอยากได้
ชายา พระราชบิดาไม่เห็นชอบ เพราะพญาคันคากยังไม่เป็นคน
พญาคันคาก (พญาคางคก) จึงตั้งจิตอธิษฐานขอบุญที่สร้างสมไว้ให้
ได้ชายาจนพระอินทร์ทราบความประสงค์ของพญาคันคากจึงอุ้ม
นางอุตตรกุทีปมาเป็นชายา เนรมิตปราสาทให้พญาคันคากและ
ถอดร่างเป็นมนุษย์ พระบิดาและพระราชมารดาทรงเห็นเข้าจึงคิด
ว่าพระอินทร์แปลงลงมาจึงจัดพิธีราชาภิเษกให้ครองเมือง
ชาวเมือง พระยาต่างเมือง ตลอดจนสัตว์ เทวดาและผีทั้งหลาย

มาขอเป็นบริวาร พญาแฉนไม่พอใจคิดว่าพญาคันคากจะยิ่งใหญ่
เหนือตนจึงสั่งไม่ให้มาคลงเล่นน้ำเป็นเหตุให้ฝนไม่ตกในชมพูทวีป
นานถึง 7 ปี

ต่อมาพญาแฉนได้แปลงเป็นท้าวพญาหัวเมืองมาบอกเหตุที่แห้งแล้ง
แก่พญาคันคาก จากนั้นพญาคันคากลงไปเมืองนาถคามทางไป
เมืองแฉน แล้วให้ครุฑ นาค ปลวก สร้างทางขึ้นไปสวรรค์เพื่อรบ
กับพญาแฉน พญาคันคากรวบรวมไพร่พลและสัตว์ต่างๆ ขึ้นไปรบ
กับพญาแฉน พญาแฉนสู้ไม่ได้จึงยอมแพ้และปล่อยฝนให้ตกลงมา
เพื่อให้ชาวชมพูทวีปได้ทำนา และได้ช่วยให้มนุษย์ปลูกข้าวซึ่งเป็น
ข้าวทิพย์มีเม็ดใหญ่ ต่อมาชาวชมพูทวีปพากันเกียจคร้าน โกรธว่า
เม็ดข้าวใหญ่จึงฟันเม็ดข้าวให้ลดลง จนมีขนาดเท่าที่เห็นในปัจจุบัน
ส่วนของเม็ดข้าวที่ถูกฟันกระเด็นออกไป ก็กลายเป็นเปลือกมันมา
จนถึงทุกวันนี้ มนุษย์บางกลุ่มขึ้นไปเรียน เวทมนตร์จากแฉนแล้ว
นำมาฆ่าฟันกัน แฉนจึงโกรธและตัดหนทางติดต่อระหว่างมนุษย์
กับแฉนเสีย ภูเขาที่ปลวกสร้างขึ้นไปรบกับพญาแฉนนั้น แฉนก็ยัง
ด้วยธนูศิลป์ กลายเป็นเขาจนทุกวันนี้ เครือเขากาดกลายเป็นหนอง
แส ส่วนชมพูทวีปก็กลับแห้งแล้งเช่นเดิม”

วรรณกรรมที่บรรยายมาทั้งหมดนั้นมีบทบาทในฮีต 12 ในฐานะเป็นเรื่องราว
ที่เกี่ยวข้องด้วยมูลเหตุของประเพณีซึ่งได้จำแนกไว้สามประการคือ อุทยานจากพุทธ
ประวัติ ชาตก และนิทานพื้นบ้าน โดยพบว่าวรรณกรรมเหล่านี้ได้เปิดพื้นที่ทางพิธีกรรม
ซึ่งเป็นกิจกรรมทางความเชื่อของสังคมที่จะช่วยเสริมแรงใจและเชิดชูให้สังคมสามารถ
อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

บทบาทของวรรณกรรมอีสานต่อฮีต 12

วรรณกรรมอีสานที่ปรากฏในฮีต 12 ของชาวอีสานมีบทบาทต่อฮีต 12 ของชาวอีสานใน 3 ประเด็น คือ ข้ออธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของพิธีกรรม อบรมระเบียบและรักษามาตรฐานสังคมและเป็นทางออกของสังคมในยามคับข้องใจ มีลักษณะเป็นหน้าที่ตามแนวคิดของ ศีราพร ณ ถลาง (2552, น. 3636) ที่อธิบายว่า บทบาทหน้าที่ของคติชนจำแนกเป็น 3 ประการ คือ ประการแรกบทบาทคติชนวิทยาในการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม ประการต่อมาบทบาทคติชนในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคม รักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม และประการสุดท้าย บทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอื่น เกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม บทบาทของวรรณกรรมอีสานต่อฮีต 12 มีลักษณะเข้าเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้นดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. บทบาทของวรรณกรรมอีสานในฐานะเป็นข้ออธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของพิธีกรรม

วรรณกรรมอีสานมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมในฐานะเป็นการอธิบายการกำเนิดของประเพณีในฮีต 12 เมื่อได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า วรรณกรรมที่มีผลต่อประเพณีในฮีต 12 ได้แก่ ประเพณีบุญข้าวจี ประเพณีบุญผะเหวด ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบุญข้าวประดับดินและประเพณีบุญข้าวสาก บทบาทของวรรณกรรมอีสานที่มีต่อประเพณีบุญเหล่านี้มี 2 ลักษณะคือ บทบาทเชิงอำนาจในฐานะที่วรรณกรรมเป็นเหตุที่ต้องเล่าสู่กันฟังและวรรณกรรมในฐานะเป็นต้นเค้าของประเพณี

บทบาทของวรรณกรรมอีสานที่อธิบายการกำเนิดและอัตลักษณ์ของพิธีกรรมที่เด่นชัดที่สุด คือ วรรณกรรมอีสานเรื่องพระเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวที่กล่าวอ้างอิงมาจากทศชาติชาดกที่ยกเอาพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดร บทบาทสำคัญของวรรณกรรมอีสานแนวอิงชาดกนี้มีบทบาทสำคัญอย่างมากในประเพณีบุญผะเหวด กล่าวคือ การสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดในฮีตที่ 4

เป็นการสร้างพิธีกรรมและองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการฟัง “วรรณกรรม” ของชาวอีสาน เกิดการสร้างสรรคกลวิธีนำเสนอต่าง ๆ ของชาวบ้านเกิด “พิธีกรรม” เพื่อให้ชาวบ้านสนใจและตั้งใจฟังการ “เล่าเรื่อง” อย่างตั้งใจ

บทบาทที่กล่าวมาข้างต้นนำไปสู่การใช้ภาษาเชิงศิลปะที่มีการเน้นลีลา ท่วงทำนองมีการทำเสียงแบบต่าง ๆ เพื่อใช้เล่าเรื่องด้วยความเสนาะเรียกว่า “แหล่” ซึ่งเป็นการเอื้อนน้ำเสียงที่มีจังหวะลีลาที่ชวนฟังในขณะเดียวกันก็มีอำนาจทางน้ำเสียงที่จะสะกดให้เกิดความสนใจและ ตั้งใจฟัง ในขั้นแรกของประเพณีบุญผะเหวดนี้ได้ “ปลุกเร้า วางฐาน” ด้วยการชี้ให้เห็นความสำคัญของการฟังจากคำพูดของพระ มาลัยถึงอานิสงส์ของการฟังเรื่องพระเวสสันดรชาดกการที่ทุกคนต้องแสวงหาสิ่งของ อย่างละหนึ่งพันเพื่อเป็นเครื่องบูชานับเป็นแรงสะท้อนถึงคุณค่าและสร้าง ความสำคัญของวรรณกรรมทำให้ผู้คนจดจ่ออยู่กับการฟังการเล่าเรื่องนี้ ทำให้เห็นได้ว่าวรรณกรรม อีสานมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นการอธิบายการกำเนิดและการสร้างอัตลักษณ์ สำคัญของท้องถิ่นอีสานให้คงอยู่สืบไป บทบาทนี้จึงทำให้เข้าใจว่าหากขาดวรรณกรรม หลักเหล่านี้อาจจะทำให้ประเพณีในฮีต 12 สูญไปได้ ด้วยความสำคัญนี้เองจึงต้องอาศัย ความเชื่อความศรัทธา ให้เกิดขึ้นเสมอด้วยการจัดเป็นประเพณีที่มีในชุมชนอีสาน อย่างต่อเนื่อง

2. บทบาทในฐานะเป็นเครื่องอบรมระเบียบและรักษามาตรฐานสังคม

วรรณกรรมอีสานมีบทบาทสำคัญบทบาทหนึ่งคือการเป็นเครื่องมือในการ อบรมระเบียบและรักษามาตรฐานของสังคมให้คงอยู่สืบต่อไปได้ จากการศึกษา ประเพณีฮีต 12 พบว่าวรรณกรรมอีสานเรื่อง พญาคนคาก นอกจากจะเป็นเรื่องราวที่ ก่อให้เกิดพิธีกรรมในฮีต 12 ขึ้นแล้วยังถูกยึดโยงเข้ากับพุทธศาสนา คางคกได้แปรสภาพ จากเดรัจฉานที่เกิดในท้องมนุษย์เป็น พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญและต้องเสวยพระชาติลงมา ชดใช้กรรม การเดินทางของวรรณกรรมเรื่องนี้ช่วยให้เราเข้าใจการสร้าง ความ “สัมพันธ์” เชิงวรรณกรรมถิ่นกับศาสนาใหม่เพื่อให้เกิดการยอมรับและการสร้าง

พฤติกรรมสังคมร่วมกันระหว่างคนกับศาสนาอันเป็นระเบียบแบบแผนที่ดีของสังคม เมื่อพญาคันคากเดินทางขึ้นไปสู้รบกับแถนบนฟ้าจนชนะและบอกให้แถนปล่อยฝนลงมาในโลกมนุษย์ แถนถามว่าเมื่อใดจะให้ปล่อยฝนและเมื่อใดให้ฝนหยุด พญาคันคากจึงบอกว่า เมื่อจุดบั้งไฟขึ้นฟ้าจะเป็นสัญญาณให้แถนส่งน้ำลงมายังโลกมนุษย์ และเมื่อได้ยินเสียงโหวด (เครื่องดนตรีอีสานชนิดหนึ่งมีปลายด้ามเป็นเชือกใช้แกว่งเพื่อให้เกิดเสียง ปัจจุบันประยุกต์เป็นเครื่องเป่าแทน) ให้หยุดการส่งฝนลงน้ำ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องพญาคันคากช่วยสร้างมาตรฐานของสังคมในการกำหนดช่วงเวลาเพื่อใช้น้ำและไม่ใช้น้ำจากแถน ระเบียบแบบแผนนี้ยึดถือจนกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันแม้ว่าสังคมเกษตรจะลดน้อยลงแต่ชาวอีสานก็ยังคงจัดประเพณีเกี่ยวเนื่องจากวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากนี้เรื่อยมา

นอกจากนี้วรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรชาดกยังช่วยอบรมให้สังคมรู้จักการให้ทานลดละความตระหนี่ด้วยความเชื่อที่ว่าหากบ้านใดได้ให้ทาน “ข้าวบูน” (ขนมจีน) ในประเพณีบุญผะเหวด (ประเพณีในฮีตที่ 4) จะได้อานิสงส์สูงส่งร่ำรวยโภคทรัพย์และได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ความเชื่อถือเหล่านี้ล้วนมาจากวรรณกรรมเรื่องนี้ซึ่งจะช่วยอบรมสังคมให้สนใจต่อกันมากยิ่งขึ้น

วรรณกรรมอีสานที่ปรากฏในบุญข้าวจี่ บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสากยังช่วยทำให้สังคมอีสานรักษาระเบียบแบบแผนในแนวปฏิบัติในการประกอบพิธีของชาวอีสานได้อย่างเด่นชัด การผูกเรื่องความเชื่อถือการกินอยู่ของญาติพี่น้องผู้ล่วงลับในบุญข้าวประดับดินช่วยให้สังคมเกิดความอาทรและระลึกถึงผู้ล่วงลับไปแล้วนับเป็นแนวทางสร้างความกตัญญูให้แก่สังคมชาวอีสาน ในขณะที่วรรณกรรมที่ปรากฏในบุญข้าวสากได้แสดงถึงความต้องการความอุดมสมบูรณ์และความต้องการในการประกอบอาชีพเกษตรซึ่งเป็นความต้องการสืบต่อมาจนกลายเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน

วรรณกรรมอีสานที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จึงมีบทบาทสำคัญที่เป็นส่วนในการอบรมระเบียบของสังคมให้เกิดความเป็นมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติเพราะไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม

ชนใดในภาคอีสานก็ย่อมต้องยึดถือฮีต 12 เป็นสำคัญ ซึ่งวรรณกรรมอีสานก็มีหน้าที่ตอกย้ำความเข้าใจและรักษาแนวปฏิบัติของสังคมอีสานให้คงอยู่ต่อไปเช่นกัน

3. บทบาทในฐานะเป็นทางออกของสังคมในยามคับข้องใจ

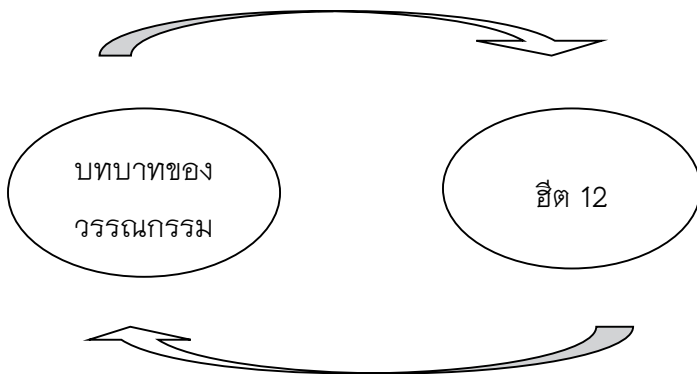
สังคมอีสานย่อมมีทั้งสุขและทุกข์ เมื่อสังคมเกิดความทุกข์ย่อมต้องหาทางออกที่เหมาะสม ความต้องการในการหาทางออกให้แก่สังคมนี้ปรากฏในวรรณกรรมที่มีอยู่ในฮีต 12 ซึ่งการหาทางออกของวรรณกรรมมีลักษณะเป็นต้นกำเนิดในการคลี่คลายของเหตุการณ์เหล่านั้น กล่าวคือ เมื่อฝนไม่ตกตามฤดูกาลทำให้การเพาะปลูกไม่สมบูรณ์ชาวอีสานเกิดความทุกข์ยากต้องหาทางออกด้วยวรรณกรรมจึงถือเอามูลเหตุที่เกิดจากพันธสัญญาของแถนกับพญาคันคากในเรื่องพญาคันคากมาเป็นเครื่องต่อรองกับแถนเพื่อให้ฝนด้วยการสร้างพิธีการสวดคันคากเป็นการย้าเตือนแถนให้ปล่อยน้ำฝนให้มนุษย์ พิธีกรรมจะเน้นการสวดพระพุทธรูปและการเทศน์เรื่องพญาคันคากเพื่อตอกย้ำให้แถนเข้าใจและปฏิบัติตามคำมั่นสัญญา

วรรณกรรมเรื่องพญาคันคากถูกนำมาเล่าต่อกันด้วยพิธีกรรมซ้ำหลายครั้งเพื่อหาทางออกเมื่อประสบภาวะภัยแล้ง จนกลายเป็นหัวใจสำคัญของการประกอบพิธีกรรม ต่อมาการสวดคันคากได้ลดลง บทบาทของวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากก็ลดความสำคัญลงจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนก็กลายเป็นเรื่องราวที่อยู่ในความทรงจำของบางกลุ่มคนเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันการจุดบั้งไฟเพื่อเป็นสัญญาณของการปล่อยน้ำถูกโยงไปสัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่อง “ผาแดงนางไอ่” ที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการขอฝนแต่อย่างใด แต่การแสดงออกซึ่งประเพณีแห่บั้งไฟทุกวันนี้กลับมีรูปจำลองของผาแดงนางไอ่ขึ้นมาปักสามประกอบด้วยทุกครั้งเสมอไปจนคนส่วนมากเกิดความสับสนว่าบั้งไฟที่ขอฝนนั้นมีจุดกำเนิดมาจากวรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ไม่ใช่เรื่องพญาคันคาก

ข้อคิดที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ความเชื่อเรื่องการจองเวรของเมียหลวง-เมียน้อย นำมาซึ่งความทุกข์และความคับข้องใจอย่างมากปรากฏจากวรรณกรรมในประเพณีบุญข้าวสากท้ายสุดของเรื่องถูกโยงไปในเรื่องเกษตรกรรม กล่าวคือในท้ายเรื่องมีเหตุการณ์

ที่ชี้ชวนให้ผู้อ่านและฟังวรรณกรรมอีสานเห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของไร่นานางกุลธิดา เพราะการเลี้ยงดูนางยักษ์นี้อย่างดีและด้วยความเกรงกลัวต่อการทำไร่ทำนาที่จะไม่สัมฤทธิ์ผลจึงต้องบูชาบตรพลีที่เฝ้าไร่นาเพราะปรากฏความในวรรณกรรมในประเพณี บุญข้าวสากว่าเมื่อนางยักษ์นี้ได้รับการเลี้ยงดูจากนางกุลธิดาแล้วให้ไปอยู่หัวไร่หัวนาสร้างที่พักให้อาศัยแล้วทำนายเกณฑ์ฟ้าฝนจนชาวบ้านเคารพและนำเอาเครื่องเซ่นไหว้มาสักการะนางก่อนฤดูการทำนาความเชื่อถือนี้ได้ปรับเปลี่ยนเป็น “ผีตาแฮก” ในปัจจุบัน

“บทบาท” ของวรรณกรรมที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจึงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวรรณกรรมต่อฮีต 12 โดยปรากฏได้ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยอำนาจเหล่านี้มักแสดงบทบาททั้งทางตรง คือ มีผลโดยตรงต่อประเพณีพิธีกรรม และทางอ้อม คือ วรรณกรรมเป็นองค์ประกอบหรือมูลเหตุที่ทำให้เกิดประเพณีสืบต่อมา ช่วยให้ประเพณีพิธีกรรมดำรงอยู่ได้ บทบาทของวรรณกรรมอีสานที่กล่าวมานี้มีลักษณะเป็นโซ่สัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมอีสานและประเพณีฮีต 12 ดังแผนภูมิ 1

แผนภูมิ 1 ความสัมพันธ์ของบทบาทของวรรณกรรมอีสานต่อฮีต 12

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังที่อธิบายข้างต้นนั้นสัมพันธ์กับแนวคิดสำคัญของ ศิราพร ณ ถกลาง (2552, น. 366) ที่กล่าวว่า ตำนานเป็นเรื่องเล่าที่สร้างโลกทัศน์เกี่ยวกับ

จักรวาล สังคม และบอกสถานภาพของตัวตนของบุคคลในสังคม และตำนานยังเป็นการสร้างคำอธิบายและเหตุผลในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในกลุ่มชนนั้นๆ ข้อความที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นถึงการเข้าใจ เข้าถึง และยอมรับวรรณกรรมประเภทตำนานว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นโดยอาศัยเหตุผลภูมิหลังมาจากวรรณกรรมทั้งสิ้น วรรณกรรมอีสานจึงมีบทบาทต่อการ “สร้าง” และ “เสก” ให้ประเพณีพิธีกรรมเกิดขึ้นและมีความน่าเชื่อถือในสังคมอีสาน ประเพณีและวรรณกรรมอีสานจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ได้ดังแผนภูมิที่เสนอมาในข้างต้นช่วยให้เข้าใจและเข้าถึงสายสัมพันธ์ของวรรณกรรมอีสานตลอดจนการประกอบกิจประเพณีพิธีกรรมและอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบต่อไป

นอกจากนี้ยังมีข้อน่าสังเกตว่าในประเพณีมงคลของชาวอีสานทั้งที่เป็นประเพณีในฮีต 12 หรือประเพณีอื่นๆ มักนิยมใช้เทียน “ตีนกา” เพื่อประกอบกิจมงคลเหล่านั้น ซึ่งพบว่าเทียนตีนกานี้มีที่มาจากวรรณกรรมอีสานเรื่อง พญากาเผือก ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลโครงเรื่องจากตำนานพระพุทธศาสนา กล่าวถึงพญากาพรหมได้ออกไข่ 5 ฟอง และไข่เหล่านั้นได้ไหลไปตามลำน้ำอุกสัตว์ต่างๆ นำมาฟักเกิดเป็นมนุษย์เพศชาย เมื่อเติบโตชายหนุ่มทั้ง 5 ขออนุญาตสัตว์เหล่านั้นไปบวชเป็นพระฤๅษีแล้วมาบำเพ็ญเพียรในบริเวณเดียวกันจึงพบกันและสืบทราบว่าเป็น พี่น้องที่เกิดจากไข่ของพญากาพรหมเช่นเดียวกันจึงได้อธิษฐานเชิญพญากาพรหมลงมาพบพวกตน ครั้นเมื่อพญากาพรหมลงมาจากพรหมโลกแล้วได้รับทราบถึงการอธิษฐานของลูกชายทั้ง 5 ที่ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าจึงได้อนุโมทนาบุญด้วยและขอให้รำลึกถึงตนด้วยการทำเทียนรูปตีนกาเป็นเครื่องบูชาดังข้อความที่กล่าวว่า

“แม่ขอ	วางเวนให้	ตีนกาฮอยพระบาท
ไว้ให้	ห้าว่อนน้อย	แพ่งตื้อหน่อโพธิ์
ถ้าหาก	คิดฮอดเจ้า	จอมแม่มาดา

ให้เจ้า นำดินกา ใส่หัวทั้งไห้ว
 โพรญาณของเจ้า ปุตตาลูกแม่
 จะ สำเร็จเที่ยงแท้ หวังได้ดังประสงค์
 หากสิ ปลงจิตน้อม ภาวนาเข้าคำ
 ให้นำดินกา เป็นเทียนรูปได้ สิเห็นหน้าหน่อโพธิ์
 ผู้หาก หวังพบพ่อ ดวงยอดโพธิญาณ
 ให้ทำ เทียนดินกาบูชา ยอดพระธรรมไตรล้า
 จิงจัก เห็นองค์เจ้า สัพพัญญูโปรดโลก
 นำหมู่ สัตว์ล่วงข้าม เสียพันหมู่มาร”

(พระราชรัตนโนบล ม.ป.ป, น. 590)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น พญากาพรหมได้อธิบายถึงมูลเหตุสำคัญของการบรรลุสังขารโดยให้ทำเทียนรูปดินกาเพื่อบูชากราบไหว้และหากใครต้องการได้เกิดมาพบเห็นพระพุทธเจ้าให้จุดเทียนดินกาบูชา แนวคิดนี้ตีความได้ถึงนัยสำคัญว่ากุศลอย่างหนึ่งที่ควรปฏิบัติเพื่อให้บรรลุสังขาร คือ ความกตัญญู ซึ่งแนวคิดเรื่องเทียนดินกานี้ได้แพร่กระจายไปถึงการเป็นเครื่องประกอบพิธีหรือประเพณีอย่างหนึ่งของชาวอีสาน บางท้องถิ่นเรียกว่า “เทียนกั้ง” “เทียนง่าม” และยังใช้มาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นได้ว่า ความสัมพันธ์เชิงบทบาทของวรรณกรรมอีสานอีกมุมมองหนึ่งคือการสร้างความน่าเชื่อถือของวัตถุที่ใช้ประกอบในประเพณีพิธีกรรมว่ามีความเป็นวัตถุอุดมมงคลที่ควรนำมาใช้ประกอบพิธี

บทบาทของวรรณกรรมอีสานที่มีต่อชีวิต 12 นั้น นับเป็นคุณค่าที่สำคัญต่อวัฒนธรรม ทั้งในมิติของการสร้างกิจกรรมทางสังคมที่มุ่งเน้นเพื่อความร่วมมือร่วมและมุ่งนำไปสู่สังคมสมานฉันท์ บทบาทของวรรณกรรมอีสานจึงมีคุณค่าเชิงบทบาทของ “ผู้สร้าง” ในขณะที่มีสังคมเป็น “ผู้สืบสาน” ที่ทำให้เกิดความคงอยู่ วรรณกรรมนั้นถือ

กันว่าเป็นพลังทางปัญญาของชาวอีสาน ที่สร้างสรรค์ ปรับปรุง หรือปรับเปลี่ยนเพื่อให้
วรรณกรรมเหล่านี้มีความงดงามทางด้านภาษาและ ที่สำคัญคือมีคุณค่าทางสังคมใน
ฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและยังเป็นสิ่งที่นำไปสู่การขัดเกลาทางสังคมเพื่อรักษา
เสถียรภาพให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข

สรุป

บทบาทของวรรณกรรมอีสานต่อชีวิต 12 มีบทบาททางตรง คือ มีผลโดยตรง
ต่อประเพณีพิธีกรรม และบทบาททางอ้อม คือ วรรณกรรมเป็นองค์ประกอบหรือ
มูลเหตุที่ทำให้เกิดประเพณีสืบต่อมาช่วยให้ประเพณีพิธีกรรมดำรงอยู่ได้ บทบาทของ
วรรณกรรมอีสานจึงอยู่ในลักษณะเป็นผู้ “สร้าง” และ “เสก” เพื่อให้เกิดประเพณี
พิธีกรรมในชีวิต 12 ซึ่งมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมสังคมอีสานในมิติการสร้างสรรค
กิจกรรมอันเป็นกุศโลบายในการอบรมขัดเกลาสังคม และการหาทางออกให้แก่สังคม
และปัจจัยสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุนให้สังคมอีสานดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา ศรีธรรมมา. (2552). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราช
ภัฏมหาสารคาม.
- พระมหาปรีชา ปริญญาโณ. (2495). *ประเพณีโบราณอีสาน*. อุบลราชธานี: ศิริธรรม
ออฟเซ็ท.
- พระราชรัตน์โนบล. (ม.ป.ป.). *พญาเสือ*. ขอนแก่น: สำนักงาน ส. ธรรมภักดี.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทาน
พื้นบ้าน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สวิง บุญเจิม.(2549). *ตำรามรดกอีสาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 20). อุบลราชธานี: มรดกอีสาน.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
สุขฤดี เอี่ยมบุตรลบ. (2532). *การศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่อง พญาคันคาก*
(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย). บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

Translated from Thai

References

- Srithamma K. (2552). *E-san Local Wisdom*. Mahasarakham: Rajabhat Mahasarakham University. [in Thai]
- Parinyano P. (2495). *E-san Ancient Tradition*. Ubonrat chathani: Siri Dharma Offset. [in Thai]
- Rattanobon P. (n.d.). *Phaya Ka Peuag*. Khonkean: S. Dharma pakdee. [in Thai]
- Na Thalang S. (2552). *Theory of Folklore Methodologies to analyze legendary-Folk Tales*. (Edition 2). Bangkok: Chulalongkorn University. [in Thai]
- Booncherm S. (2549). *Text of E-san Heritage*. (20th ed). Ubonratchathani: E-san Heritage. [in Thai]
- Foundation Encyclopedia of Thai culture, *The Siam Commercial Bank*. (2542). Bangkok: Encyclopedia of Thai culture in Northeastern. Bangkok: Foundation Encyclopedia of Thai culture, The Siam Commercial Bank. [in Thai]
- Eambutrarob S. (2532). *A Study of Phya Khankhaak, A Northeastern Thai Literary Work*. (Master. Arts, Thai Epigraphy). Graduate School. Silpakorn University, Bangkok. [in Thai]